

kształtowania postaw zdrowotnych ludności wiejskiej, a przykładów tego typu działań jest sporo. Jednak są to zagadnienia, których omówienie może nadmiernie rozszerzyłoby pracę.

Rozprawa S. Kosinińskiego została powielona w nakładzie 100 egzemplarzy, to znaczy w liczbie wymaganej przepisami prawnymi dla prac habilitacyjnych. Należy postulować jej wydanie, może w nieco poszerzonej wersji, w większym, już tym razem rynkowym nakładzie, gdyż problematyka tu poruszona zainteresuje szerokie kręgi czytelników: naukowców i działaczy wiejskiej służby zdrowia.

Józef Styk

Napoleon Wolański: *Zmiany środowiskowe a rozwój biologiczny człowieka*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1983.

Obok książek dotyczących jakiegoś problemu w ramach pewnej dyscypliny naukowej istnieją prace z tzw. pogranicza. Wykraczają one zazwyczaj poza przyjęte konwencje podziałów naukowych i traktują raczej o cechach rzeczywistości aniżeli o dorobku teoretycznym. Spełniają funkcje porządkujące zakresy zainteresowań poszczególnych dyscyplin naukowych i poszerzają spojrzenie na złożoność badanych zjawisk. Do prac takich należy zaliczyć książkę N. Wolańskiego *Zmiany środowiskowe a rozwój biologiczny człowieka*. Tytuł jest nieco mylący i zdaje się sugerować zainteresowanie jedynie przyrodniczymi uwarunkowaniami funkcjonowania organizmu ludzkiego. Tymczasem jest to praca interdyscyplinarna w najlepszym tego słowa znaczeniu. Autor jest biologiem. Przedstawia złożoność oddziaływania warunków środowiskowych na kondycję fizyczną jednostki. Ani wpływy przyrodnicze, ani społeczne nie funkcjonują we wzajemnej izolacji, ale jedne przyspieszają i warunkują działanie drugich. Być może, jest to zjawisko kłopotliwe zarówno dla biologa, jak i socjologa, ale rzeczywistość jest nieubłagana i raczej do niej należy dostosowywać poznanie naukowe aniżeli odwrotnie. Na tym tle rysuje się rozległość zagadnień, które powinny być badane przez socjologię medycyny albo, mówiąc językiem bardziej współczesnym, socjologię zdrowia (gdzie zdrowie rozumiemy szerzej aniżeli jedynie brak choroby).

Książka składa się z szesnastu najczęściej kilkunastostronicowych rozdziałów. Jej treść można ująć w zasadzie w czterech podstawowych częściach. Pierwsza z nich dotyczy problematyki związanej z określeniem środowiska człowieka (rozd. 1, 2). W drugiej Autor omawia zagadnienia rozwoju, odporności i zdolności przystosowawczych organizmu ludzkiego (rozd. 3—5). Rozważania zaliczone do trzeciej, najbardziej rozbudowanej, części opracowania poświęcone są charakterystyce różnego rodzaju wpływów i zagrożeń dla organizmu ludzkiego, wynikających ze współczesnych zmian w środowisku przyrodniczym i społecznym człowieka, tendencji rozwojowych jego organizmu i stanu zdrowia ludności polskiej (rozd. 6—15). W ostatniej części, którą stanowi jeden tylko rozdział (16), Wolański rozważa możliwość przewidywania zmian przystosowawczych człowieka na przestrzeni 2—3 najbliższych pokoleń. Praca zawiera poza tym wiele wykresów i rysunków.

Przez środowisko człowieka Wolański rozumie te elementy otoczenia, w których zasięgu oddziaływań bezpośrednich on się znajduje (s. 10). Przy tym oddziaływanie bezpośrednie nie musi oznaczać bliskości przestrzennej. Funkcje kontrolujące działanie i rozwój organizmu żywego, w tym człowieka, spełniane są, wed-

łóg niego, „przez czynniki genetyczne, jednak poziom, na jakim rozwój przebiega, i pewne szczegóły dynamiki tego rozwoju są zależne od elementów występujących w środowisku” (s. 20). Dalej czytamy: „Elementy środowiska składają się z takich, które wchodzą w skład organizmu jako materiały budulcowe lub energetyczne oraz takich, które oddziałując na organizm nie wchodzą w skład jego tkanek. Obie grupy powodują jednak modyfikacje rozwoju w ten sposób, że organizm o identycznym zestawie genów rozwijałby się inaczej przy innym zestawie czynników środowiskowych. W tym sensie czynniki środowiskowe, zależne od źródeł ich pochodzenia, dzielimy na modyfikatory naturalne i kulturowe” (s. 20). Przez modyfikatory kulturowe rozumie Wolański „przekształcone elementy środowiska naturalnego oraz nowe ich konfiguracje (zestawy) celowo ukształtowane lub będące skutkiem ubocznym działalności człowieka” (s. 20). Jest to rozumienie tak szerokie, jak pojmowanie kultury w opozycji do natury. Oddziaływanie modyfikatorów kulturowych na zdrowie i życie człowieka w znacznym stopniu dokonuje się poprzez modyfikatory naturalne. Wysokość dochodu na członka rodziny wpływa na sposób żywienia, tryb życia, ubiór, wyposażenie mieszkań itp. „Żywność — pisze Wolański — jest zbiorem elementów środowiska naturalnego, jednak zamieniona na towar stała się czynnikiem kulturowym. O tym bowiem, czy dany osobnik skonsumentuje odpowiednie składniki pożywienia, decyduje nie to, czy w jego otoczeniu znajdują się dane rośliny lub zwierzęta, które mogą stać się źródłem białka, tłuszczu czy węglowodanów, lecz czy znajdzie środki na ich pozyskanie” (s. 24).

Podobny mechanizm oddziaływania znajduje N. Wolański mówiąc o takich zjawiskach społecznych jak gęstość zaludnienia, częstość kontaktów międzyludzkich, dynamika zmian demograficznych itp. „Wpływa to na stopień dogodności życia, stresi, układy międzyludzkie, zanieczyszczenie środowiska, jego eksploatację i dewastację” (s. 25).

Istotnym elementem środowiska jest również system wartości. „Istniejące tradycje i zwyczaje społeczne, do których należą zakazy i nakazy religijne, klasowe itp., wpływają na tryb życia i sposób żywienia się. Regulują rodzaj spożywanych pokarmów, częstość postów, aktywność rekreacyjną, sposób spędzania wolnego czasu, higienę osobistą itd. [...] Z wymienioną grupą wiąże się także stosowanie używek, narkotyków, alkoholu, nadmierne przyjmowanie leków oraz niektórych substancji syntetycznych. Rzucają one na behavior, przemianę materii, stan zdrowia, sytuację ekonomiczną itd.” (s. 25). Nie bez znaczenia dla funkcjonowania ludzkiego organizmu pozostaje „ukształtowanie i mikroklimat osiedli i mieszkań, środki komunikacji, wyposażenie mieszkań itp. (s. 26).

Wiele z tych problemów autor rozwija w dalszych częściach pracy. Mówi i wyjaśnia niebezpieczeństwa wynikające z rozwoju cywilizacji dla rozwoju biologicznego człowieka. „Domniemane przyczyny — czytamy w recenzowanej pracy — jakie niesie współczesna cywilizacja niezależnie od poziomu społeczeństwa i typu polityczno-ekonomicznego, polegają głównie na następujących łańcuchach skutków. Szybki przyrost ludności prowadzi do nadmiernego zagęszczenia ludności, zanieczyszczania środowiska, anonimowości w tłumie, trudności w zaspokajaniu zindywidualizowanych potrzeb — obniża to stan zdrowia fizycznego i psychicznego, prowadzi do zaburzenia więzi społecznej. Migracje w masowej skali i przy dużej częstotliwości zmiany miejsca zamieszkania powodują wzrost promienia krzyżowania, narastanie heterozygotyczności w skali populacji, zwiększanie wrażliwości na bodźce środowiskowe, z drugiej strony sprzyjają zrywaniu tradycji, braku szacunku dla norm społecznych, utracie poczucia więzi społecznej” (s. 65—66).

Dużo miejsca poświęca autor problematyce związanej z urbanizacją i industria-

lizacją współczesnego życia społecznego, snuje interesujące rozważania nad przemianami międzypokoleniowymi współczesnego człowieka, a także nad warunkami środowiskowymi i sytuacją zdrowotną ludzi w Polsce. Stan zdrowia ludności polskiej Wolański referuje w powiązaniu ze wskaźnikami demograficznymi. Podaje informacje różnicowane według poci, wieku, miejsca zamieszkania (również w przekroju regionalnym) itp. Przedstawiane wielkości oparte są, jak pisze, „na wycinkowych analizach dokonanych w latach 1967—1979 oraz na aktualnych rozpoznaniach niepublikowanych pochodzących z badań wybranych terenów o różnym stopniu uprzemysłowienia” (s. 163). Mimo to większość przytaczanych danych nie jest nowa i na ogół znana już z niektórych publikacji prasowych.

To, co przedstawiłam, jest tylko niewielką częścią zawartości omawianej książki. Nie zamierzam podejmować z autorem żadnej dyskusji, gdyż, jak wspomniałam, pracy tej nie traktuję jako publikacji socjologiczno-medycznej. Uważam jedynie, że rozważania biologa zawierają tym razem interesujące implikacje metodologiczne dla socjologii medycyny.

Po pierwsze, autor mówiąc o uwarunkowaniach społecznych funkcjonowania organizmu ludzkiego wiąże je z elementami naturalnymi i eksponuje mechanizmy takiego oddziaływania (co nie zawsze w pracach z socjologii medycyny jest wyraźne, skutkiem czego powstaje czasem wrażenie zawieszenia w próżni czynionych rozważań). Na przykład, tłumacząc niską wydolność roboczą organizmu (mierzoną maksymalnym zużyciem tlenu) wśród chłopów-robotników o wyższych zarobkach, Wolański pisze: „obserwuje się, że polepszenie sytuacji ekonomicznej nie idzie bynajmniej w parze z ich lepszym stanem zdrowia, lepszą opieką nad dzieckiem, lepszymi warunkami bytowymi itd. Zwiększone dochody ludności sprzyjają alkoholizmowi, zrywaniu więzi społecznych, naruszaniu norm etycznych” (s. 83).

Po drugie, z recenzowanej pracy wynika mocne uwikłanie biologicznego rozwoju, zdrowia jednostki w środowisku kulturowym, społecznym. Okazuje się, że np. oddziaływanie procesów industrializacyjnych i urbanizacyjnych na organizm człowieka nie jest jeszcze całkowicie zbadane. „Promień krzyżowania (średnia odległość miejsc urodzenia małżonków, która jest m.in. jednym z mierników oczekiwanych różnic genetycznych i fizjologicznych) jest w miastach znacznie większy niż na wsiach. Na wsiach wynosi średnio 5—12 km, podczas gdy w miastach 80—120 km. W miastach nowo zasiedlanych i na terenach uprzemysławianych w szybkim tempie promień krzyżowania sięga 200—250 km. Im większy jest promień krzyżowania, tym większa jest szansa różnic genetycznych małżonków, a w związku z tym większa jest zazwyczaj heterozygotyczność potomstwa. Im większa jest heterozygotyczność osobnika, tym jest on [...] potencjalnie bardziej wrażliwy na czynniki środowiska (s. 84).

Po trzecie, lektura pracy stwarza wrażenie otwarcia problematyki biologicznej na społeczną i odwrotnie. W związku z tym, sądzę iż może ona inspirować szereg nowych pomysłów na gruncie socjologii medycyny.

Mirona Wiewiórowska

ANNALES UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA

Nakład 500 egz.+25 nadb., ark. wyd. 14,7, ark. druk. 11,5. Papier offset. kl. III, B1, 70 g. Oddano do składu w maju 1986 r., podpisano do druku w lutym 1988 r., wydrukowano w marcu 1988 r. Skład wykonały Lubelskie Zakłady Graficzne im. PKWN. Cena zł 450,—

Tłoczono w Drukarni UMCS w Lublinie, nr zam. 245/86, A-7

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. VIII

SECTIO I

1983

1. Z. Kowalski: Potwierdzenie zdań przeczących, zasady rachunku zdań a organizacja doświadczenia.
Verification of Negative Sentences, Principles of Logic and the Organization of Experience.
2. Z. Kowalski: Niesemantyczne odpowiedniki antynomii kłamcy.
Non-semantic Counterparts of the Liar Paradox.
3. Z. Muszyński: Podmiotowy aspekt znaczenia.
Subjective Aspect of Meaning.
4. K. Jodkowski: Pojęcie paradygmatu a wspólnotowy charakter nauki w ujęciu Thomasa S. Kuhna.
Paradigm and Community Structure in Kuhn's Theory of Science.
5. J. Mizińska: Próba klasyfikacji koncepcji teoriopoznawczych w oparciu o kryterium kontekstowości.
On Classifying Epistemology Conceptions on the Basis of the Criterion of Contextuality.
6. J. Dębowski: Fenomenologiczny projekt bezzałożeniowej teorii poznania.
Phenomenological Model of the "Theory of Knowledge without the Assumptions".
7. M. T. Kociuba: Od teorii ewolucji do teorii poznania.
From Theory of Evolutions to Theory of Knowledge.
8. M. T. Kociuba: Tendencje rozwojowe współczesnej metodologii w świetle tradycyjnych kategorii epistemologicznych.
Contemporary Methodology in Terms of Classic Epistemology.
9. W. Martyna: Filozoficzne aspekty problemu struktury psychiki.
Philosophical Aspects of the Structure of the Psyche.
10. T. Szkołut: A. Woronski i początki marksistowskiej estetyki gnoseologicznej.
A. Woronski and the Beginnings of Marxist Gnosiological Aesthetics.
11. H. Ogrzyko-Wiewiórowski: Podstawowe założenia epistemologiczne Alfreda Schutza socjologii fenomenologicznej.
Basic Epistemological Assumptions of Alfred Schutz Phenomenological Sociology.
12. W. S. Tiuchtin: Metoda a metodologia naukowa.
A Method and Scientific Methodology.
13. J. Jusiak: Filozofia nauki Alfreda North Whiteheada.
Philosophy of Science of Alfred North Whitehead.